

Այսօր և միշտ աշխարհն պէտք ունի այդ Ս. Հոգիին, այսօր մարդերն պէտք ունին երկնքի օծանդակութեան և մխիթարութեան. Բաբելոնի լեզուաւս խառնակութիւնը նորէն կ'իշխէ հոգիներու և ազգերու մէջ, և քաղաքակրթութեան ու Աստուծոյ թագաւորութեան աշտարակը կը մնայ անաւարտ: Պէտք ունինք կրակէ լեզուներու շնորհին հասկնալի ընելու ճշմարտութիւնը հոր սեւ ընդհանրութեան, պէտք ունինք Ս. Հոգիէն պարզաւուած սրբութեան, նորոգումին, և քաջութեան, պարտութեան կարենալ մատնելու համար հոգիներու դժոխքը, և աշխարհի հեթանոսութիւնը: Որպէսզի մարդս իրական արժէք մը ներկայացնէ, պէտք է որ հոգևոր շունչ մը ըլլայ իր ներքը, իբրև ի վերուստ իջած՝ Թափուած խորհուրդի մը խօսուն արտայայտութիւնը, և որպէսզի կարելի ըլլայ այդ արժէքը ծաւալել հոգիներու մէջ, պէտք է կրակէ լեզուներու շնորհը ընդունել, ճշմարտութեան կրակէ քարոզը հնչեցնելու հոգիներուն:

Որքան տեղին է յիշել Աւագեային խօսքը այս օտնին առիթով, «Մի՛ տրտմեցնէք Սուրբ Հոգին»․ զի այսօր մեր քաղաքակրթութիւնը իր բոլոր յաւակնութեանց հակառակ ուրիշ բան մը չունի եթէ ոչ աշխարհածաւալ «հայհոյանք» մը ընդդէմ Սուրբ Հոգւոյն: Եթէ երբեք քաղաքակրթութիւնը հոգիներու «կրթութիւնն» է՝ ամէն ատենէ աւելի այսօր անիկա կորակող պարտութեան մըն է ենթարկուած: Անգթութիւնը, ոճիւրը, ամէն ժամանակէ աւելի այսօր ապերասանօրէն կ'իշխեն, և Քրիստոսի հոգին նահանջի մը մէջ է: Նոր վերնատուն մը պէտք է, քիչ մը յոյս և բարոյական բաշխելու մեր օրերու ուղեկորոյս մարդկութեան, որ քաղաքակրթ աշխարհը կը ներկայացնէ, և մեր եկեղեցւոյ վայրավատին զաւակներուն, որոնք Սփիւռքի տրտմութեանց մէջ՝ լքուած իրենց բոլոր յոյսերէն Անոր միայն կարող են ապաւինիլ:

Նոր վերնատուն մը հոգիներու հրեղէն մկրտութեան:

ԽԱԲ.

ԿՐԾՆԱԿԱՆ

ՄԵՂՔԸ ԵՒ ԱՆԿՈՒՄԸ

Ա. — Անկուժի եւ Սկզբնական Մեղքի աստուածաբանական վարդապետութեան հիմը փորձաւորութեան մէջ:

«Սկզբնական Մեղք»-ի եւ «Անկուժի» վարդապետութիւնները աստուածաբանութեան մասեր են: Աստուածաբանութիւնը կրօնքին գիտութիւնն է․ անոր սկիզբը մարդուն իր կենսքը հասկնալուն ճիգին մէջն է․ միշտ նախ կրօնքը կուգայ յետոյ աստուածաբանութիւնը․ փորձառութիւնը կը կանխէ փորձառութեան վրայ խորը հրա-

ծութիւնը, և այս երկուքը պէտք չէ շփոթուին: Մարդը նախ կ'ապրի յետոյ կը խորհի, ըստ այսմ զարմանալի չէ երբ տեսնենք թէ այնչափ սերտօրէն միացած այս երկու վարդապետութիւնները մէկէն ի մէկ իրենց կատարեալ ձևով յայտնուած չեն այլ զարգացումի երկար պատմութիւն մը ունին իրենց ետին: Ուրեմն մեր առաջին պարտականութիւնը պէտք է ըլլայ նկատի առնել թէ՛ ի՞նչ են փորձառութեան այն իրողութիւնները զորս այդ վարդապետութիւնները կը ջանան արտայայտել, և թէ ի՞նչ է անոնց յարաբերութիւնը գործնական կրօնքին մէջ:

Սկսինք այն հասարակ տեղիքէն ուր կը համաձայնին բոլոր քրիստոնեաները: Ամէնքս ալ զժողովրդութիւն չունինք ըմբռնելու թէ ի՞նչ ըսել է «ներգործական» մեղք:

Անհկա իմացք մըն է որ չի կրնար ժխտուիլ անէ մէկուն կողմէ որ կը հաւատայ անձնաւորեալ և արդարադատ Աստուծոյ մը, և չափով մըն ալ մարդուն կամքին: Ներգործական մեղքը կը ցուցնէ անհնազանձ պոթեան արարք մը Աստուծոյ հանդէպ, կամ մեղքի և սրտի տալ վիճակը արդիւնք է անհնազանգութեան: Քրիստոս կ'ուրուագծէ մեղքը որպէս մանկան մը կամքի և սրտի ուժացումը իր ամենարգար և սիրող հօրմէն: Ներկայ ուսումնասիրութեան համար կարեւոր է շեշտել թէ մեղքը միշտ Աստուծոյ հանդէպ է, թէ՛ այս բառը կը պատկանի կրօնքի և ոչ թէ բարոյական կամ քաղաքական փոխառութեան բառարանին: Անաստուածի մը համար մեղքը պատրանք մըն է: Եթէ միայն մեղք, Տէրք, սթափած մեղաւորի մը աղաղակն է յաճախ: Անաստուածի մեղք բառին իմաստը փոխուած է միշտ հասարակութեան կողմէ պաշտօնած Աստուծոյ նկարագրին իմացումին համեմատ: Նոյնիսկ Ս. Գրքին մէջ կը նշուի մեղքի գաղափարին զարգացումը համընթաց Աստուծոյ նկարագրի ըմբռնումին զարգացման հետ: Նախնական ժամանակներու մէջ Աստուծոյ տհաճութիւն պատճառով ամէն բան մեղք է: Մասնաւոր ու շարդուութիւն կ'ընծայուի արտաքին գործերու և ոչ թէ շարժառիթներու: Անհատական պատասխանատուութիւնը գրեթէ անտեսուած է, ծիսական անկանոնութիւնները չեն դանադանուիր բարոյական օրինադանութիւններէ: Սովորոյթի մը անգործակցութեամբ զանցառութիւնը կամաւոր անհնազանդութեան աստիճանին վրայ դրուած է: Բայց աստիճանաբար անհատականութիւնը ինքզինքը կը գտնէ և տարբերութիւնը զգալի կ'ըլլայ: Մեղքին արմատը կը տեսնուի կամքին մէջ, իսկ արարողական օրինադանութիւնը հազիւ նկատողութեան կ'առնուի բարոյական չարիքի մը ըզով: Զարգացումը իր զարգաթնակէտին կը հասնի Քրիստոսի այն վարդապետութեամբ թէ՛ դուրսէն ոչ մէկ բան կրնայ պղծել: Արարող բայց միայն այն որ ներսէն կ'ելլէ: Մարուսանդեմէ միշտ և ամէն տեղ մեղքը Աստուած տրամեցնող արարք մըն է: Հոս չենք ուզեր նկատողութեան առնել յանցանքի մը յարաբերական աստիճաններու գծուար հարցը կամ մեղքին պատասխանատուութիւնը, միայն ան-

ցողակի կը շեշտենք թէ՛ վերջին վարկեանին Աստուած միայն՝ որ գիտէ քննել սիրտերը՝ կրնայ չափել յանցանքին բուն աստիճանը: Ոչ ալ կրնանք քննել մեղքի և սրտի իմաստին յարաբերութիւնը: Մէկ կողմ կը դնենք այս խնդիրները, սակայն սա չափը բացայայտ է թէ մեղքի իմացումին մէջ ընդունուած տարրը մարդուն Աստուծոյ ընկերակցութենէն զրկուիլն է:

Մինչև հոս ուղին հարթ է: Երբ քննենք զմեզ կը գտնենք իրողութեան մը տոջն՝ այնչափ խորհրդաւոր բոլոր անոնց համար որոնք կը հաւատան բարի Աստուծոյ մը, թէ ունինք յուր հակումներ և բնազդներ նման այն մղումներուն սրունք արդիւնք են ներգործական մեղքի բայց և այնպէս կը կանխեն սեւէ ներգործական մեղք և բուրդովին անկախ են անոնցմէ: Այս գէշ հակումներուն և մղումներուն համար սեւէ անձնական պատասխանատուութիւն չենք զգար, անոնք մեր ընտրած գործերու արդիւնքը չեն, մեզի այնպէս կը թուի թէ անոնք արդէն պատարաս են մեր մէջ, միեւնոյն ատեն բոլորովին նման են ներգործական մեղքին արդիւնքը եղող գէշ ունակութեանց որոնք անկարող կ'ընեն մեզ Աստուծոյ հետ յարաբերուիլու: Անոնք կը շղթայեն մեր լաւագոյն նպատակներն և կ'ընդգիտան նախ անոնց յաջողութեան: Անոնք պարզ անկատարելութիւններ չեն այլ զրապէս չար են: Անոնք իրողութիւններ են որոնք կը պայքարին ու կը տկարացնեն մեր Աստուծոյ հանդէպ ունեցած հաւատարմութիւնը, գտնենք ոչնչացնելու սեւէ նշան չենք ցուցներ, ոչ ալ կ'անհետանան երբ մենք մեծանաք: Ուրիշ խօսքով մեր բնութիւնը ինչպէս որ կ'ընդունինք կը թուի ոչ միայն անարգուն այլ նաև հակամետ չարի, անմիտութիւն մը ինքն իր մէջ, անտեսակ հասնելու բարձրագոյն աստիճաններու: Սկիզբէն ինքզինքնին անհամակրելի կը գտնենք Աստուծոյ հանդէպ:

Մարդկային բնութեան այս վերլուծումը կը հաստատուի երբ դուրսը նայինք և ուսումնասիրենք մարդկային այն կեանքը որ կը յայտնուի պատմութեան և քաղաքականութեան մէջ: Յեղին պատմութիւնը անհատին պատմութիւնն է իր ընդարձակ կալուածին մէջ: Հրաշալի յառաջդիմութիւն մը ամէն ուղղութեամբ անուրանալի է, այս

ըմբռնումն է որ կը ներշնչէ այն զգացումը թէ մարդը ինկած է այլ բարձրացած, բայց բարձրացումը եղած է մասնաւոր և օտնա մանափակ ուղղութեամբ, ան տիրականօրէն նուաճած է նիւթական աշխարհը, ան դիւզած է անսահման փորձառութիւն մը որ կը ծառայցնէ մարմնական պէտքերու և հանձնառութեան, ան յառաջդիւմած է նաեւ իւր մացական գիտութեան մէջ, ան իր առջեւ ունի բաւական նիւթ անկէ հանելու եզրակացութիւններ, ունի լաւագոյն դրութիւններ զանոնք զտելու և դասաւորելու համար Ան զարգացուցած է նաեւ աւելի բազադրեալ և յղկուած բարոյական գաղափարականներ։ Քաղաքակրթեալ մարդոց մէջ նուազ է բաց վայրագութիւն և անգթութիւն, նուազ՝ զագանալութիւն և անասօթ անօրէնութիւն։ Բայց ապացոյց չկայ թէ իր բարոյական և հոգեոր կարողութիւններն ալ զարգացած են նոյն համեմատութեամբ։ Գիտութեան հրաշալի գիւտերը իրենց մէջ բարոյապէս չէ գտնու, անոնք կրնան գործածուիլ հասարակաց օգտին ինչպէս նաեւ անձնական նպատակներու։ Գիտութիւնը անկողմնակալօրէն կ'ընձեռէ հիւանդանոց մը կամ վերջին աստիճանի թուաւոր պայթումի մը։ Յատկապէս կարելի է ապացուցանել թէ մարդուն բարոյական ուժերը այնչափ անկարող են դիմագրաւելու նիւթական աշխարհին նուաճումներն որ կրնայ զանոնք գործածել կործանելու համար ինքզինքը։ Այսպէս՝ թէ և մարդկային եսասիրութեան արտաքինը փոխուած է, սակայն հիմ չունինք հաստատու թէ մարդիկ իրականին մէջ նուազ եսասէր են քան ինչ որ էին։ Շահագործողը գերազանցած է յուզկահարը, միակ տարբերութիւնը նկարագրելութեան առաւելութիւնն է։ Յառաջագէտ կեանքի մը պայմանները անհրաժեշտաբար համընթաց չեն յառաջդիւմէր հոգիի մը պայմաններուն։ Մարդիկ պալատի մը մէջ կրնան ըլլալ այնչափ եսասէր եւ անաստուած որչափ համեստ հիւզակի մը մէջ։ Միութիւնը ոսկեղօծուած ըլլալուն համար մութիւնը ըլլալէ չի գաղբիւր, գաղաքացած մարդու մը յղկելու և փայլուն եսասիրութիւնը աւելի կը նսմանայ Աստուծոյ փառքը քան վայրենիի մը վայրագութիւնն ու կոպտութիւնը, լոկ զարգացումը յայտարար չէ սրբութեան և արդարութեան աճումին, ուսուցչապետ մը կրնայ աւելի հե-

ռու ըլլալ երկնքի արքայութենէն քան ածխադոր մը, բաւական չէ բարձր և գուռնաւորեալ յարացոյցներ ունենալ, բուն խնդիրը զանոնք ապրելուն մէջն է։

Մէկ խօսքով երբ ուսումնասիրենք ազգերու և հասարակաց կեանքի անկումը կամ նոր ուժերու և գիտութեան սխալ գործածութիւնը նորէն մարդուն կը գառնանք յաճախ։ Անկէ զատ ուրիշ պատճառ չկայ արագիւլու բոլոր նոր գիւտերու հասարակաց և անհատին բարձրագոյն օգտին իր միջոց ծառայեցնելու յաղթանակը։ Արդիւլը մարսւելուն մէջն է, իր գերագոյնը սիրելու եւ հակընկերային մղումները նուաճելուն անկարողութեան մէջ։ Պատմութիւնը այս գաղափարներու ոչնչացման օրինակներ չի տար։ Հարցը իր խորքին մէջ բարոյական և հոգեւոր տկարութիւն մըն է։

Այս տպաւորութիւնը աւելի կը խորանայ երբ մարդկային կեանքը բաղդատենք Գրիստոսի կեանքին հետ։ Հոն մարդը կը տեսնենք այնպէս ինչպէս որ պէտք էր ըլլար աստուծոյն ծրագրին համեմատ, նոր լոյսով մը կը դիտենք անոր անկատարելութիւնն ու անկումը երբ ինքզինքնիս դէմ յանդիման կը գտնենք յարացոյցին թանձրացեալ օրինակին առջեւ։ Գրիստոս կը ցուցնէ ոչ միայն մարդկային տկարութիւնը այլ նաեւ անոր անկեալ բնութիւնը, Ան կատարեալ ներգաշնակութիւն մը կը յայտնաբերէ իր բոլոր կարողութիւններուն և իր մարդկային բնութեան հակումներուն միջև։ Իր անուամբ միաձեւ ու անխտորէ, Անոր կեանքը կատարելապէս կը համաձայնի Աստուծոյ գաղափարին և նպատակին։

Գրիստոսի կեանքը առանձնապէս առնելով միայն յուսահատութիւն պիտի պատճառէր մեզի։ Անոր մէջ կը տեսնենք այն ինչ որ մեր ըլլալին է, սակայն մեր ունեցած ուժերով անկարող ենք հասնիլ անոր։ Ան կը մատնանչէ մեր բանկեալը՝ վիճակը։ Այսպէս ներհայեցողութիւնը, մարդկային պատմութեան ուսումնասիրութիւնը և Գրիստոսի օրինակն ու ուսուցումը բռնորդ ալ միասին կ'ապացուցեն մեր ներկայ անբնական վիճակը, ի՞նչ անուշով կուշելու ենք զայն։

Այսպէս բացի անձնական պատասխանատուութեան գիտակցութենէն անիկա բուրովին անբաժան է ներգործական մեղքի

արդիւնք եղող սրտի և կամքի վիճակէն, աստուածաբանութեան մէջ վաղուց անտի ստացած է Սկզբնական Մեղք» անունը. իրօք ալ այս երկուքը այնպիսի սերտօրէն իրարու հիւսուած են որ գործնական փորձառութեան մէջ դժուար է զանազանել զանոնք։ Անոնց յառաջ բերած Աստուծոյ ուժացումը միշտ համեմատն է։ Չենք կըրնար զարմանալ ուրեմն այդ բացատրութեան ընտրութեան վրայ։ Այսուամենայնիւ ներկայիս Սկզբնական Մեղքը բացատրութիւնը շատ կը քննադատուի և բանաւոր պատճառներով։ Շատ մը գրողներ կը պնդեն թէ մեղք բառը պէտք է վերապահել ներգործական մեղքին համար միայն — այսինքն նկարագրի և վարքի այն վիճակին որոնց համար անհատը անձնապէս պատասխանատու է իր արարքներուն բարոյական ընտրութեամբ։ Այդ բացատրութեան ընդարձակ գործածութիւնը՝ կ'ըսեն անոնք, կ'առաջնորդէ մտքի շփոթութեան և կը վտանգէ բարոյականը։ Մեղքին իմացքը տակաւին չբարոյականացած օրերէն մընացած նշխարք մըն է, այսօր անոր գործածութիւնը միայն կը նսեմացնէ մեղքի իմաստին անաւորութիւնն և կ'առաջնորդէ հիւանդոտ խղճահարութիւններու։ Եթէ պնդենք աստուածաբանական բացատրութիւններու՝ շատ մը բաներ պէտք պիտի ըլլար ըսել յստակ զանազանութեան մը համար, բայց մեղք բառին գործածութիւնը, ցոյց տալու համար այն վիճակը որ տարբեր է անկէ որուն անհատը անձնապէս պատասխանատու է, ոչ միայն երկար պատմութիւն մը ունի իր ետին այլ նաև կը մատնանշէ մեծ կարեւորութիւն ունեցող կարգ մը ճշմարտութիւններ։ Ի՞նչ դնելու ենք Սկզբնական Մեղքը բացատրութեան տեղ։ Բազմաթիւ ենթադրութիւններ եղած են բայց ոչ մէկը բոլորովին զոհացուցիչ է։ Աժառանգական թերութիւն» կ'արտայայտէ այն կարեւոր ճշմարտութիւնը թէ մեր դժբախտ վիճակը իր վրայ չի կրեր յանցանքը պատասխանատուութեան իմաստով, կամ անձնապէս զմեզ չենթարկեր Աստուծոյ ցասման, բայց չի պատշաճիր մեր գրութեան լրջութեան։ «Բարոյական աստ»՝ հոգեւոր առաջնութեան զրախան վտանգը մատնանշելու առաւելութիւնը ունի։ Սակայն ոչ մէկ բանածէր գոհացուցիչ կերպով կը հաս-

տատէ այն կարեւոր ճշմարտութիւնը թէ՛ սրտի և կամքի այս վիճակով հեռացած ենք Աստուծոյ ընկերակցութենէն որ անհրաժեշտ վիճակն է մարդկային առողջ կեանքի հրմանը։ Եւ ի՞նչ բարոյականութիւնն է՝ այլ Աստուծոյ հետ ընթանալ է և «երկու հոգի չեն կրնար միասին ընթանալ մինչև որ համաձայնած չըլլան»։ Աւելին, ի՞նչ բացատրութիւնը համագործակցական մեղքի գաղափարը իր մէջ պարփակելու առաւելութիւնն ալ ունի։

Իր բարոյական և հոգեւոր կեանքին մէջ անհատը ազդուած է հասարակութենէն, հասարակաց կամքը զայն բաղկացնող անհատներու կամքին պարզ միութիւնը չէ, թէ և ան գոյութիւն չունի անոնցմէ դուրս կամ անջատաբար։ Հասարակաց գաղափար ըսուած բան մը կայ թէ՛ բայց ոչ հասարակաց գիտակցութիւն։ Թէ և բարոյական ընտրութեան գործ մը միայն անհատն է որ կրնայ ենթադրուիլ, բայց ան կ'ընտրէ զայն ոչ որպէս անհատ, այլ որպէս ձեռնած ու կաղապարուած հասարակութենէն։ Այսպէս դիմացին ունինք համախմբեալ գործակցութիւն մը որ կրնայ նկարագրուիլ որպէս մեղապարտ, վասնզի դրապէս կ'ընդունանայ Աստուծոյ կամքին, թէ և բացայայտ է թէ ամէն անհատ անձնապէս պատասխանատու է անոր համար։ Մեր Տէրը դատապարտեց ոչ միայն անհատներ այլ նաև քաղաքներ, ինչպէս Կափառնայում և Սրուսաղէմ։ Եթէ փորձենք մեղքը սահմանափակել մի միայն նկարագրի և գործի վիճակներուն, որուն համար անհատը անձնապէս պատասխանատու է Աստուծոյ առջեւ, այն ստեն դժուարութիւն պիտի ունենանք այն համագործակցական մեղքերու վերաբերմամբ որոնք թէ՛ ընդունուած են Գրիստոսի վարդապետութեան մէջ և թէ՛ հաստատուած են արդի հոգեբանութեամբ։

Ե. Բ.